

**PARCUL ȘI GRĂDINA REGALĂ – PĂRȚI ESENȚIALE
ALE ANSAMBLULUI ISTORIC**
**THE ROYAL PARK AND GARDEN - ESSENTIAL PARTS
OF THE HISTORICAL ASSEMBLY**

Ioan Opriș*

„Raiule grădină dulce
Din tine nu m-aș mai duce”
(colindă Maramureș)

Abstract

Having been brought up in a country where landscape architecture was highly appreciated, British-born Queen Marie of Romania manifested a special interest in gardens and gardening, which is proven by the numerous publications on this subject found in the private libraries of the Romanian Royal family. Moreover, the Queen played an important role in the designing and laying out of the parks and gardens of the Romanian royal residences in Bucharest, Sinaia, Bran, Peleș, for which she collaborated with famous landscape architects of the time, one of them being the German Fritz Rebhuhn.

Keywords: Gardening, landscape architecture, parks, royal palaces, Queen Marie, Fritz Rebhuhn.

În numeroasele sale ipostaze ilustrate fotografic, regina Maria a preferat grădina drept cadrul cel mai potrivit să o reprezinte, fie aceasta la Peleș, Bran, Balcic sau la Cotroceni. Aparatul de fotografiat, fotografii, deci, a urmărit-o, desigur, acolo unde majestuosul regal se revela prin cel al naturii, mărturisind direct un sentiment de admirație și de respect pentru aceasta din urmă. Declarația indirectă care rezultă din asemenea ipostaze pe seama grădinii apare clară, dar conținând infinite nuanțe ale unui spirit numit pe drept romantic. Grădinile unde regina se prezintă sunt legate de plăcerea privirii, a ochilor bucurați de flori și vegetație orânduită după anumite reguli, de mirosul acestora, de starea de visare, contemplativă, pe care o generează, dar și de stimularea imaginației. Sunt grădini plăcute simțurilor și potrivite unei persoane cu un imens potențial de iubire, de dragoste. Aceste grădini – să le numim regale – nu apar edenice, arcadiene, biblice, în nici una din reședințele preferate de regină, iar accesibilitatea lor limitată de mulți, nu înseamnă sustragerea de la bucuria contemplării lor pentru toți.

* Istoric asociat la Muzeul Național de Istorie a României; profesor universitar doctor.

Amenajarea acestor grădini regale pare mai degrabă potențial destinată clar și celor care le recunosc valoarea și le pot aprecia. Un accent pe anumite specii, evident preferate – iriși, trandafiri, liliac – înseamnă și anumite culori și mirosuri ce se identifică cu gusturile și starea de reverie căutată a reginei. Dar mai poate însemna și un cadru, tot căutat anume, cu spații horticole savant alcătuite, unde se stimulau idei noi și generoase, creativitatea sporind în fața frumuseții naturii, a decorurilor reușite prin combinații florale mozaicate, ici-acolo însemnate simbolic de un scuar, o pergolă, o cărare, un semn statuar (statuie, vas ceramic masiv, cruce de piatră), un loc de odihnă (chioșc, pavilion) și de priveală, o fântână, o bancă sau un scaun. Asemenea grădini cu trasee cât mai naturale și care dovedesc din partea grădinarilor care-au dat viață ideilor comanditarei, o mare capacitate de a le fi înțelese în concordanță cu reședința, respectiv cu peisajul înconjurător, se puteau întâlni la Bran și Cotroceni, la Sinaia și la Balcic, la Scroviște. În fiecare caz aspectul general peisagistic este armonios legat de caracteristici anume: la Sinaia și la Bran de vecinătatea munților, la Balcic de cea a mării, la Cotroceni de imensul parc vlăsian iar la Scroviște de planitatea câmpiei. Fiecare din aceste amenajări a introdus în mod echilibrat ceva din visele regale: casa de vis, coliba copiilor, ochiul de apă, o construcție rustică potrivită locului, căutând să respecte ceea ce natura a dictat mereu și a impus a fi respectat. Parterele florale, potecile de plimbare anturate de verdeață, locuri savant distribuite și mobilate cu specii cățărătoare sau târâtoare indică preferințele reginei.

Mai mult chiar decât o simplă prezență, crucile de piatră – multe duse la mari distanțe decât locul lor de origine, probabil muscelan – par să susțină anumite idei despre Dumnezeu și Credință, vădind nu doar simple simboluri ci un respect marcat al reginei Maria pentru țăranimea respectuoasă și credincioasă din vremea sa.

Regina Maria a cultivat cu insistență ideea de grădină, arătându-și aici o latură specială a sensibilității față de natură și frumusețile acesteia. Educată în locuri unde grădini largi și atent întreținute se desfășurau în jurul unor fastuoase reședințe, a fost firesc ca orizontul său cultural să le asimileze ca prezențe obligatorii în spațiile românești atribuite familiei regale: la Peleş, Cotroceni, Balcic, Scroviștea, Bran. Și-a asociat la acest demers horticol mari grădinari, între care Fritz Rebhuhn¹ este nelipsit. Experiența acestuia ca peisagist, rezultatele dobândite în amenajările din București, la Palatul Cotroceni, la Scroviștea, Sinaia, Bran și Balcic arătând un profesionist.

Interesul regal pentru grădină și grădinărit se vede în mulțimea ilustrației din arhive cu acest subiect. De altfel în Biblioteca de la Muzeul Național Bran se găsesc reviste și cărți cu subiectul apropiat: *Wild Flowers Every Child Should* by Frederic Wilhem Stack, New York, Grossel&Dunlop Publischers, 1909; *Trees*

¹ Vezi Ioan Oprîș, *Fritz Rebhuhn - un arhitect peisagist și promotor al echilibrului*, în „Muzeul Național”, vol. XXVIII, 2016, p. 147-155.

Every Child Should Know by Julia E. Rogers; idem, *Useful Plants Every Child Should Know*, idem. 1913.

Aceasta a adus în România și o experiență vizuală dobândită în locurile copilăriei și adolescenței sale, argumentată ulterior prin călătorii repetate ce i-au înlesnit cunoașterea marilor grădini europene din jurul reședințelor augustelor sale rudenii. Dragostea sa statornică pentru grădină și-a alimentat-o, de asemenea, prin lecturi, fiindu-i cunoscută aplecarea pentru literatura romantică, în care, de la Renaștere încoace, grădina nu lipsește. Acest gust rezultă și din compoziția bibliotecilor formate la reședințele regale, în care la Peleş și la Cotroceni -, pe lângă cărțile adunate de iluștrii săi premergători, cele privind științele naturii nu lipsesc, cu atât mai mult cu cât consortul regal, Ferdinand, era deosebit de interesat de acest domeniu. Bazine speciale, căderi de apă (vezi cascada de la Balcic), torente de apă anume căutate (ca la Sinaia) au fost amenajate și distribuite în spațiul rezidențial, în parc, așa cum se vor fi văzut desigur în locuri celebre din Europa. Și cum reieșea din lucrări celebre dedicate grădinăritului și care, desigur, nu erau străine reginei și anturajului său. Din unele lucrări de acest fel ca a lui A. J. Dézallier d'Argenville (*La Théorie et la Pratique du Jardinage*, Paris, 1709, accesibilă și-n ediție germană) -, se puteau extrage învățăminte despre știința dispunerii topografice a speciilor florale, a organizării spațiului în funcție de sol și de lumină, a distribuției florale după anotimp. Nu lipsesc dintr-o astfel de sursă documentară – cartea fiind considerată „Biblia designului grădinii”² – reguli, norme, planuri, proiecte ale unor celebri grădinari, ale căror rezultate înscrisau modele demne de urmat. Pragmatismul și exotismul englezesc îi putea fi cunoscut reginei din o altă lucrare, ale cărei recomandări le cunoscuse direct, cea a lui Horace Walpole, (*On Modern Gardening*, London, 1750-1770), în care un loc aparte ocupa lucrarea grădinarului Lancelot Brown, cel care, ca grădinar al Curții regale a creat grădina și parcul de la Hampton Court și respectiv, lucrarea proiectantului peisagist Humphrey Reston, autorul tezelor echilibrării grădinii atât în plan vertical cât și orizontal³. Stilul jardinier („the gardenesque style”) i-a venit din același spațiu englezesc, prin „Gardener's Magazine”, promovat de un alt grădinar celebru, John Claudius London (1783-1843) și tot de aici provin tezele grădinilor populare, susținute de idealiști romantici ca Shirley Hibberd (1825-1890), cel care a imaginat grădina individuală,

² Prezentată de Ehrenfried Kluckert, în *European Garden Design from Classical Antiquity to the Present Day*, edited by Markus Bassler, Achim Bednorz, Markus Bollen, and Florian Monheim, Cologne, Könemann, 2000, p. 231.

³ *Ibidem*, p. 394. În privința grădinilor englezești, caracterizate nu prin planuri geometrice ci prin acceptarea și remodelarea formelor naturale și o tratare a acestora spre pitorescul și sublimul natural umanizat, vezi la Mason, William, *The English Garten, 1772-1782*; Hunt, J. D, Willis, P., *The Genius of the Place, The English Landscape Garden 1620-1820*, London, 1979; Wittkower, Rudolf, *Palladio and English Palladianism*, London, 1974, iar ca ansambluri la Girardin, Reurb-Louis Marquis de *De la composition des paysages*, 1777 (republicat în 1979).

a fiecărui cetățean, ca mijloc de ridicare a nivelului educației ecologice. Această trecere de la aristocratismul jardinier la populismul legat de masele cărora li se recunoștea și lor dreptul accesului la natură, a câștigat spre mijlocul veacului al XIX-lea adepți numeroși. Realizări ce fac referință – ca parcurile (vezi English garden de la München sau cele de la Berlin ori Potsdam) – chiar în sud-estul european (la București, parcul Cișmigiu și amenajarea de la Herăstrău, lângă Budapesta la Balaton etc.) vădesc democratizarea accesului la peisajul reconstruit și mobilat după noile filozofii⁴. De aici, a rezultat un pas mare spre grădinile botanice și evidențierea muzeelor de istorie naturală cu rol sugestiv de orientare în amenajările peisagere, iar pe de altă parte o dezvoltare a caracterului public: parcuri de mari dimensiuni, cu funcții de promenadă, sport și spectacol.

Serviciile pe care le-a adus arhitectul de origine germană Fritz Rebhuhn, stabilit în România, Casei regale sunt astfel explicate în ceea ce privește amenajările peisagistice din marile reședințe. El este specialistul preferat de regina Maria, lucrările sale introducând filozofia germană a grădinii, desigur amendată de concepția comanditarei ca și de specificul și caracteristicile reliefului local. Vorbind despre gusturile atât de speciale ale reginei Maria, le vom putea distinge și-n materie de grădină din bogatul fond fotografic semnat, în parte, de arhitectul menționat și aflat într-un fond bogat arhivistic, bine păstrat la Arhivele Naționale. Pe lângă vigoarea geometrică a desăvârșirii parterelor florale, a aleelor și scuarilor – vizibilă la marile reședințe – remarcăm și o căutată linie naturistă, de-a dreptul încurajând arboretul și vegetația abundentă crescând în mod firesc, fără o îngrijire vizibilă aparte. Această direcție o fi fost observată de regina Maria și-n călătoria sa transatlantică, când a avut prilejul să aprecieze unele din grădinile magnaților americani, proiectate în spiritul cultivat de arhitectul francez André Le Nôtre (1613-1700), cel care a lucrat grădinile de la Tuilleries, Luxemburg, Fontainebleau, Vaux-le-Vicomte de Maincy, celebre ca suprafețe, acoperire vegetală, design și spectacol⁵. Stilul francez a impus de altfel – cum se recunoaște – lumii noi, promovat prin arhitecții francezi M. M. Duchêne și Jacques Gréber, care au lucrat pentru familiile Belmont, Stern, Guggenheim, Speyer, Palmer, Rice, Vanderbilt, Pulmann ș.a., dar și în spațiul public, proiectând grădini la Washington, Philadelphia, New York, în California. De altfel în biblioteca castelului Bran, „La Gazette Illustrée des Amateurs de Jardins” (année MDCCCXXIII) – un exemplar nr. 121

⁴ În această direcție, sfaturi practice se puteau afla din lucrarea lui Edouard François André, *L'art des jardins. Traité général de la composition des parcs et jardins* (Paris, 1879) iar pentru arhitecții peisagiști educați în spirit german, două lucrări erau referențiale: cea a unui arhitect ce-și leagă numele de parcul orașului Hamburg – Leberecht Migge (*Die Gartenkultur des 20. Jahrhundert's*, Jena, 1913) și a lui Martin Wagner, alt confrate aparținând curentului utilitarist rațional, cu realizări la Berlin (*Das sanitäre Grün der Stadt*, Berlin, 1915).

⁵ Vezi și la Ehrenfried Kluckert, *op.cit.*, p. 186-189.

dedicat Reginei Maria la 4 iulie 1924 – mărturisește interesul pe care aceasta l-a purtat amenajărilor de grădini din SUA⁶. Același fond amintit deja deține și alte cărți care s-au bucurat de o largă răspândire în epocă, din conținutul cărora se deduc teme și subiecte susținătoare ale lucrărilor scrise de regina Maria, dar și inspiratoare pentru proiectele sale legate de grădini. Între titlurile unei cunoscute serii sunt *Wild Flowers. Every Child Should Know* by Frederic William Stack (New York, Grosset & Dunlop Publishers, 1909) și *Trees Every Child Should Know* by Julia E. Rogers – editată de aceiași editori tot în 1909) –, la care se adaugă *Useful Plants Every Child Should Know* (idem, 1913). Același fond păstrează alte două lucrări datorate lui Alfred Moșoiu – fratele generalului Traian Moșoiu – *Sufletul grădinei. Poezii*, Editura Literară a Casei Școalelor, București, 1920, și *O toamnă*, poem lyric în versuri, Paris, 25.II MCMXII. Ambele i-au fost dedicate reginei Maria, în anul 1925, prima dedicație sobră („Majestății Sale Reginei Maria a României, omagiu respectuos”), iar a doua mai elaborată („Majestății Sale Reginei Maria a României, Regină pentru bucuriile și năzuințele noastre”). Amândouă lucrările își găsesc locul în biblioteca Branului tocmai pentru subiectul lor legat direct de grădini, ca loc de liniște și reverie. Aparținând ca tematică ariei amenajărilor de parcuri și grădini, cu subiecte educative pentru copii, respectivele lucrări având un evident caracter de popularizare, sunt, desigur, repere pentru lecturile reginei Maria, dovedind preocupările sale în direcția informării asupra educației ecologice a unor generații din țări cu o avansată cultură a grădinii și parcurilor.

Ideile lor generoase au intrat, în forme filtrate literar, și în cărțile dedicate copiilor de către regină. Lăsând moștenire generațiilor o istorie la care a contribuit ca un actor decisiv, regina Maria adaugă – prin lucrările inspirate și comandate lui Fritz Rebhuhn – realizări rezistente în ciuda schimbărilor (politice, economice, sociale) din tulburatul secol XX. În temeiul conceptelor ei despre parc și grădină, refacerile și restaurările operate la fostele reședințe regale de la Sinaia, Cotroceni, Bran și Balcic au inspirat – ba chiar au obligat – proiectanții să caute soluții pentru păstrarea și amenajarea acestora. Unele dintre acestea – ca la Cotroceni, unde biologul Gheorghe Motreanu și arhitectul Nicolae Vlădescu au conlucrat și în refacerea parcului, dar și la Peleş, Bran și la Balcic – dovedesc un spirit continuator al ideilor regale, reușit în reconstituiri, chiar dacă incomplete, care bucură și inspiră și astăzi. Spațiile verzi, „peticile” de verdeață din jurul nostru ne obligă să medităm la nevoile primare care fundamentează comportamente și atitudini protective față de generoasa natură. În veacul trecut unul din învățații care și-a arătat sensibilitatea față de aceste rezervoare de viață ne-a lăsat îndemnuri grăitoare.

⁶ Numărul în cauză, ilustrat cu acuarele după Delagardette (1787), 11 desene de M.A. Duchêne și 4 de M. J. Gréber, evaluează grădinile de stil francez din SUA (R. de Passillé), parcurile din Florida, Long Island, Miramar, centurile verzi din jurul orașelor Detroit, Chicago, Cleveland, Pittsburg, Philadelphia, Washington.

Astfel, evaluând grădinile României, arhitectul de geniu Gh. M. Cantacuzino afirma că acestea „reprezintă poate cea mai vie colaborare între om și natură și una din artele cele mai complete, compuse din materii vii, artă în care și lumina și umbra și jocul apelor și cerului intervin mereu cu veșnicele lor schimbări și infinitele lor neprevăzute”⁷. Cunoscător în detaliu al unor grădini model ca la Mogoșoaia, Balcic, Dărmănești -, care înnobilau reședințe palatiale, arhitectul credea că „grădina este poate cea mai frumoasă imagine a bogăției, cea mai zâmbitoare expresie a civilizației și luxul suprem al unei culturi”⁸. Un nu mai puțin cunoscut confrate și continuator, a integrat peste șapte decenii, grădina în rândul conceptelor moderne legate de patrimoniul cultural și de ecologia durabilă. Și el, vizionar, a pledat astfel: „Cum conceptul de patrimoniu cultural s-a extins pentru a cuprinde grădini, parcuri, peisaje culturale, arhitectura de secol XX și alte tipuri de clădiri recente, procesul de restaurare și conservare a ajuns să fie înțeles într-o accepție din ce în ce mai largă, adică nu doar în supraveghere și analiză urmată de restaurare, ci și în considerarea utilizării clădirii în contextul ei social și economic”⁹. Alegem însă și sensul cuvintelor unui celebru biolog, Mihai Băcescu, care, evaluând global polibiotopul planetar – în care grădinile intră, alături de parcuri, de acvarii, terrarii, plaje fluviale și maritime, zone montane etc. – atrăgea atenția asupra amenințărilor suprastructurilor industriale și urbanismului monstruos prin atentatul la natură, nădăjduia că secolul XXI să fie unul al biologiei, iar conservarea naturii, ecologia, să devină priorități absolute¹⁰.

Coroana regală și laurii academici, iată se reîntâlnesc în pledoaria pentru grădină și parc, pentru natură, evaluând împliniri și realizări fără de care conservarea și protejarea patrimoniului cultural și natural nu mai pot fi discutate. Orice politică culturală, fiecare intervenție de restaurare – ca o consecință dramatică a uzurii sau neglijențelor, dar și a efectelor timpului – trebuie asociate eforturilor directe și coerente pentru bune practici față de natură.

Paradisul original, Arkadia arhaică, Edenul nu se vor mai reîntoarce, omului refuzându-i-se liniștea și pacea începuturilor, dar lăsându-i șansele importante ale beneficiilor acestora. Șanse pe care le-au evocat cele mai de seamă spirite în literatură, arte, în arhitectură și amenajări de mari parcuri, unde stările de bucurie și reverie au fost redată, compensativ, ca beneficiu cultural multor generații. Întoarcerea la natură și la beneficiile acesteia fie și parțială -, la sentimente,

⁷ Gh. M. Cantacuzino, *Arcade, firide și lespezi*, Editura Cartea Românească, București, 1932, p. 271-272.

⁸ *Ibidem*, p. 283.

⁹ Șerban Cantacuzino, *Patrimoniul cultural și conservarea lui actuală*, în lucrările Simpozionului internațional *Protecția integrată a patrimoniului construit*, Tușnad, 2001, p. 18.

¹⁰ Vezi Mihai Băcescu, *L'évolution des musées de science naturelles*, în „Cahiers d'histoire mondiale”/„Journale of World History”/„Cuadernos de historia munde”, UNESCO, vol. XIV, nr. 1/1972, p. 74-102.

frumos, prestigiu, liniște, recreere, induse și educate prin mijloacele de reconsiderare și respect față de natură, devin proiecte care trebuie urmărite cu toată energia.

Glosar

Arbor - o zonă separată de grădină cu specii exotice cultivate în scop științific

Grădina botanică - primele în Italia sec. XVI, în scop științific

Broderia parterului - forme geometrice ale grădinii între 1620 și 1720

Gardenesque - termen propus de Joshn Claudius London în 1832 pentru a descrie creșterea liberă și naturală a plantelor

Garden/Flower Show - serbare horticolă în Anglia, prima la Chiswick în 1829; în prezent The Royal Horticultural Society patronează Chelsea Flower Show și The Hampton Court Palace Flower Show; în Germania, primul în 1887 la Dresda, International Garden Show, apoi în 1950 la Killesberg – Stuttgart

Horthulus - poem de 27 versuri de Walahfrid Strabo (I jumătate a sec. XIX)

Patte d`oie/Goose`Foot - Laba Gâștii, sistem de alei

Herbularius - ierburi plantate în scop medicinal

Bibliografie recentă

Beazlely M., *Gardens of Germany*, London, 1998

Hamilton Hazihurst, F, *Gardens of Illusion - The Genius of André Le Notre*, Nashville, Tennessee, 1980

Hirschfeld, Chr., C.L., *Theorie der Gardenkunst*, 5 vol., Leipzig, 1985

Hobhouse, P., *Gardens of Italy*, London, 1988

Lazzaro, C., *The Italian Renaissance Garden*, London, 1990

Mader G. and Neubert-Mader, L., *Italienische Garten*, Stuttgart, 1987

Taylor, P., *Gardens of Britain*, London, 1998

Idem, *Gardens of France*, London, 1998

Wimmer C.A., *Geschichte der Gartentheorie*, Darmstadt, 1989

Woods M., *Visions of Arcadia. European Gardens from Renaissance to Rococo*, London, 1996

Regina Maria în gradina Castelului Bran

Regina Maria în gradina Palatului Cotroceni

1926. Regina Maria pe o bancă în gradina Palatului Cotroceni

1926. Regina Maria în gradina Palatului Cotroceni

Regina Maria în grădina Palatului Cotroceni – anul 1930

1925. Terasa Castelului Peleș